

Биљана Ј. Стикић*

Универзитет у Новом Саду

НАУЧНО ЗНАЊЕ И ПРЕДАВАНО ЗНАЊЕ У НАСТАВИ ФРАНЦУСКОГ ЈЕЗИКА У ЈУГОСЛАВИЈИ: СУБЈУНКТИВ ИМПЕРФЕКТА У ШКОЛСКИМ ГРАМАТИКАМА (1920-1939)

У раду се разматра проблематика нестајања облика субјунктива имперфекта из француског језика и дидактичка транспозиција тог феномена у граматицима француског језика које су употребљаване у југословенским средњим школама између два светска рата. Циљ рада је да се утврди да ли су и у којој мери су аутори граматика превазишли језичко-дидактички конзервативизам, с обзиром на француску лингвистичку стварност у датом периоду. Прво се излаже стање ствари са почетка прошлог века, које су утврдили тадашњи истакнути лингвисти, као и став француских просветних власти. Затим се врши компаративна анализа садржаја шест граматика француског језика за нижи и виши средњошколски циклус, а која подразумева и неколико школских граматика објављених у другим државама, и уџбенике француског као матерњег језика из датог периода. Анализа је извршена са два аспекта: 1) дефиниције основне употребе субјунктива имперфекта, и 2) евентуалне напомене аутора о актуелном језичком стању. Трансфер научног знања је реализован углавном у оквиру дефиниција о слагању времена. Оне су биле праћене илустративним примерима и спорадично компаративним приступом у односу на матерњи језик ученика, без сегмената вежбања. Аутори граматика су најчешће уносили додатне експликативне напомене о говорном француском језику и употреби субјунктива презентума уместо имперфекта, такође у писаном језику. Са опште тачке гледишта, дидактичка транспозиција је била коректно извршена и у задовољавајућој мери, нарочито случајеви у вези са усменом комуникацијом и кореспонденцијом. Само су ретки аутори, као Милан Шаре, детаљно задирали у дух француског језика позивајући се у својим исцрпним напоменама на ставове истакнутих француских лингвиста.

Кључне речи: субјунктив имперфекта, дидактичка транспозиција, граматике, настава француског, Југославија између два светска рата

1. Уводна разматрања

Настава француског језика у Србији и Југославији има дугачку традицију, коју је у значајној мери обележило публикување уџбеника француског језика. Међу њима се налазе и граматике. Оне су у периоду између два светска рата, када се француски учио током осам година (узраст 11-18 година), као први страни језик у свим општим средњим школама, имале статус помоћних школских књига, што је, уствари, значило да ученици треба да их имају при руци како би их по потреби консултовали (STIKIĆ 2016). Истраживање, чији ток и резултате излажемо у овом раду, засновано је управо на садржају поменутих граматика, а односи се на лингвистичку перцепцију нестајања субјунктива имперфекта и његово дидактичко маркирање.

* biljanasarastikic@gmail.com

Познато је да је употреба субјунктива имперфекта скоро сасвим ишчезла из говорног француског језика, док се у данашњем писаном језику он замењује субјунктивом презента, нарочито у зависним реченицама којима претходи главна, а чији је глагол у једном од прошлих времена. Темпорална вредност субјунктива имперфекта се, дакле, изгубила негде у прошлости, када су сви његови облици још увек били употребљавани, али и опсервирани од стране тадашњих стручњака. Реч је, најкасније, о граматичарима 17. века. Сматрана погрешном, употреба субјунктива имперфекта уместо кондиционала презента у хипотетичким реченицама за изражавање могућности („Si j'avois des enfans, je leur desirasse“ sic!) била је критикована (VINKLER 1912: 177) као остатак некадашњег начина усменог изражавања, чије се порекло налази у латинском језику. Међутим, у том периоду се субјунктив имперфекта уобичајено употребљавао када је глагол главне реченице био у прошлом времену (VINKLER 1912: 200). Замењивање облика имперфекта субјунктивом презента постало је изразито крајем 19. века, тако да би „без језика књижевности, он скоро у потпуности нестао“ (KLEDA 1905: 248). Почетком 20. века је била иницирана једна научна полемика поводом виталности аориста (*le passé défini*) и субјунктива имперфекта чије су последице нестајања анализирали тадашњи еминентни лингвисти, међу којима Баји (Ch. Bally), Брино (F. Brunot), Кледа (L. Clédet), Доза (A. Dauzat), Меје (A. Meillet) и други (ILMAN 1938). Уследиле су и друге научне дискусије, којима је претходио један документ из француског образовног домена. Наиме, министарским указом о поједностављењу синтаксе, од 30. јула 1900. године, била је дозвољена, у задацима и на испитима, употреба субјунктива презента после кондиционала. Француска академија је, тридесет година касније, то потврдила у својој граматици, али само „ако тај кондиционал има очигледно значење индикатива презента“ (DOZA 1937: 109).

Таква лингвистичка и педагошка ситуација на почетку прошлог века чини уводну проблематику овог рада. Његов је циљ је да одговори на питање синхронизовања, са једне стране, резултата истраживања стања на лингвистичком терену непосредно пре Првог светског рата и између два светска рата, и, са друге стране, садржаја школских граматика француског језика објављених у тадашњој Југославији. Њих повезује процес назван *дидактичка транспозиција* којим се означава трансфер научног знања у предавано знање (PELA 2003). Тај поступак је компаративно анализиран са два аспекта: 1) анализа дефиниција које се односе на основну употребу субјунктива имперфекта, са илустративним примерима, и 2) евентуалне напомене аутора у којима су истакнути случајеви актуелне језичке ситуације. Осим корпусних граматика, компаративна анализа подразумева и неколико релевантних школских граматика француског језика објављених у другим европским државама, и уџбенике француског као матерњег језика из датог периода.

Када је реч о корпусу истраживања, он садржи три граматике француског језика које су биле намењене ученицима нижег циклуса југословенских средњих школа, дакле узраста од 11 до 14 година (POPOVIĆ 1928; ŠTURM 1930; VUJATOVIĆ 1939), уз напомену да се у основним, тада четворогодишњим школама нису учили страни језици. Штурмова граматика има више карактеристика основног уџбеника (тзв. француске читанке), али је увршћен у корпус због недоступности француских

граматика тадашњих словеначких аутора. Корпус садржи још три граматике намењене ученицима виших средњошколских разреда, узраста 15–18 година (ADAMOVIĆ 1926; ŠARE 1933; KNEŽEVIĆ 1937). Језик излагања је код свих аутора српско-хрватски или хрватско-српски, осим у Штурмовом уџбенику чији је садржај изложен у потпуности на француском језику.

2. Научно знање и предавано знање

Навели смо да је почетак 20. века био обележен упрошћавањем француске синтаксе, а које се, између осталог, односило на препоруку да „се толерише субјунктив презента уместо имперфекта у зависним реченицама чије главне реченице имају глагол у кондиционалу презента“ (BRAŠE, DISUŠE 1901: VI). То је, наравно, убрзо било примењено у уџбеницима француског као матерњег језика, на пример: „Глагол зависне реченице у субјунктиву може да се употребљава у презенту: *Je craindrais qu’il ne frappât ou qu’il ne frappe* » (HAMEL, ŠNEGANS 1910: 350).

Када је реч о француском језику којим су говориле широке народне масе, нарочито оне у Паризу и париском региону између два светска рата, уобичајено је употребљаван субјунктив презента уместо имперфекта:

„Никада се у разговору не употребљавају облици који се завршавају на *asse, assions, usse* итд. Задржали су се само облици у 3. лицу сингулара *qu’il fût, qu’il eût, qu’il aimât, qu’il reçût* итд., а ретко, у оквиру кратких облика 3. лица плурала *qu’ils fussent, qu’ils vinsent* итд. Не каже се више *qu’ils aimassent, qu’ils reçussent* итд.“

[Ориг.] « On n’emploie jamais dans la conversation les formes en *asse, assions, usse, etc.* Il ne subsiste guère que dans la troisième personne du singulier : *qu’il fût, qu’il eût, qu’il aimât, qu’il reçût, etc.*, et rarement, dans les formes courtes de la troisième personne du pluriel *qu’ils fussent, qu’ils vinsent, etc.* On ne dit plus *qu’ils aimassent, qu’ils reçussent, etc.* » (BOŠ 1928: 123).

Треба такође истаћи чињеницу да је одређена синтаксичка промена погодила и књижевно изражавање; док је употреба субјунктива имперфекта још увек била присутна код романијера који су поштовали књижевну традицију, код драматурга је нестајао, јер су давали предност живом језику (MILON 1936). Посматрана са лингвистичке тачке гледишта, ова супституција је припадала једном језичком процесу ког је Фердинан Брино (F. Brunot) назвао граматичке потчињености (фр. *servitudes grammaticales*), означивши их као узрок поремећаја употребе глаголских начина (GUGENEM 1934). Повлачење субјунктива имперфекта и његово нестајање из свакодневне употребе су вероватно утицали на незнање, између осталих, једне групе кандидаткиња на малој матури, које су 1919. године имале задатак да конјугују глагол *offrir*. Трећина њих је направила катастрофалне грешке, док већина није знала неке облике. Међутим, у то време се могло наћи стотину таквих примера (BRINO 1936: 784). И док је могућност замењивања имперфекта после главне реченице са глаголом у кондиционалу презента била назначена у француским уџбеницима, употреба имперфекатских облика субјунктива била је обавезна у случајевима слагања времена (DISUŠE 1925: 224).

2.1. Школске граматике француског језика у међуратној Југославији

У периоду између два светска рата, школску наставу француског језика у новој државној заједници југословенских народа је обележило службено увођење директне методе (1920) која је, након краћег ентузијазма и екстремног облика, добила форму умерене директне методе, што је, између осталог, значило да се примењује еклектизам метода, те да у адекватним ситуацијама има места и за граматичко-преводну методу (STIKIĆ 2016). Наставни садржаји су, као и данас, фигурирали у школским наставним плановима и програмима. Када је реч о субјунктиву (имперфекта), његова обрада у главним цртама је била планирана током треће године учења француског језика, на узрасту од 14 година, дакле у завршном разреду нижег средњошколског циклуса, да би убрзо та граница била спуштена на 2. годину учења језика због повећаног фонда часова. Стечено знање је утврђивано на вишем циклусу и проширивано је језичким финесама (MINISTARSTVO 1920: 21-23; 1923: 172-173; 1927: 183). У граматикама је субјунктив имперфекта најчешће био позициониран у целинама посвећеним морфологији глагола, у форми конјугацијских табела, а затим у поглављима о слагању времена, дакле у вези са синтаксом. Вежбања су била заступљена искључиво у тзв. француским читанкама као основним уџбеницима француског језика. Било је, међутим, изузетака, као што је то случај у Адамовићевој граматици са више од две хиљаде реченица распоређених у двадесетак сегмената и насловљених *Примјери за вежбање*, али без упутстава и форме коју су обично имала тадашња уџбеничка вежбања.

2.1.1. Основне дефиниције

Реч је углавном о једној уводној реченици експликативног типа, коју су аутори корпусних граматика наводили у свом излагању о слагању времена, и то у случајевима када је глагол главне реченице у прошлом времену.

2.1.1.a. Методије Поповић, аутор граматике за ученике нижег циклуса (1928), истакао је темпорални аспект који условљава употребу субјунктива имперфекта, вероватно са циљем да се избегне механички приступ правилима слагања времена. При томе, међутим, није унео ниједну напомену у вези са говорним језиком:

„Ако глагол главне реченице стоји у ком од прошлих времена, онда у подређеној реченици долази *Subj. imparfait* када се хоће да искаже радња садашња (или будућа):

Je craignais que mon ami *parvînt* à escalader Mont Blanc.

Плашио сам се да ће мој пријатељ успети да пређе М.Б.“ (POPOVIĆ 1928: D/11).

Треба навести чињеницу да тадашњи француски аутори нису сматрали поступак слагања времена као прост процес замењивања глаголских начина. Међутим, почевши од 17. века, граматичари су га третирали као једну врсту механичког поступка (BRINO 1936: 781-782), односно као истицање релационе улоге глагола зависне реченице у односу на главну, тако да је субјунктив имперфекта био дефинисан као „радња коју треба извршити“ (DISUŠE 1925: 224).

2.1.1.б. Десанка Вујатовић, једина ауторка школске граматике француског језика у међуратном периоду (1939), истакла је односе симултаности и постериорности које глагол у имперфекту успоставља са глаголом главне реченице. Иако је њена граматика била намењена нижем циклусу, није изостала напомена о замењивању имперфекта субјунктивом презентата:

„Ако је у главној реченици ма које прошло време, биће у зависној реченици

1. За истовременост или будућност радње у односу према главној реченици — савезни начин пређашњег несвршеног времена:

J'ai douté (je doutais) qu'il vînt. Ја сам сумњао да он долази (или да ће доћи). (...)

Ако је у главној реченици погодбени начин времена садашњег, биће у зависној реченици: (...)

2. За прошлост радње у односу према главној реченици — савезни начин времена пређашњег несвршеног:

Je douterais qu'il vînt. Ја бих сумњао да је он дошао.

У обичном говору, као и у преписци употребљава се само савезни начин садашњег или прошлог времена“ (VUJATOVIĆ 1939: 134-135).

Кореспонденција коју је ауторка споменула представљала је област свакодневнoг живота, те је ово њено запажање било важно и врло корисно. С друге стране, ова врста комуникације односила се и на службена писма, тако да је једна дистинктивна напомена могла бити такође корисна. Она се, на пример, може наћи у Бертоновој граматичи за енглеске ученике, у форми синтагме *style familier* (BERTON 1928: 146).

2.1.1.в. Због недоступности школских граматика намењених словеначким ученицима у периоду између два светска рата, анализиран је уџбеник за 2. годину учења француског језика (1930), чији је аутор Фран Штурм, тадашњи професор Филозофског факултета у Љубљани. За разлику од Поповића, словеначки аутор је истакао чињеницу у вези са употребом субјунктива имперфекта, коју су ученици могли да запазе у тексту лекције:

« (...) *Son père lui dit qu'il devait attendre qu'on lui en donnât. Le lendemain, tout le monde mangeait sans qu'on songeât à donner de la viande à l'enfant. Que faire ? Il fallut bien qu'il eût sa part du dîner, lui aussi !* (...)»

En français moderne, on n'emploie guère que la 3e pers. sing. de ce temps » (ŠTURM 1930: 42-43).

Ова Штурмова напомена коинцидирала је са ситуацијом на језичком терену коју је Бош дефинисао у самом поднаслову свог дела, као „француски којим говори народ у Паризу“ (BOŠ 1928).

2.1.1.г. У граматичи за виши средњошколски циклус (1926) аутора Јулија Адамовића, некадашњег Пасијевог студента (P. Passy), доктора класичне филологије, методичара и професора Филозофског факултета у Загребу (STIKIĆ 2012: 153-154), проблематика употребе субјунктива имперфекта је била представљена у поређењу са глаголским системом матерњег језика ученика, уз напомену о говорном језику:

„Ако је у главној реченици какво прошло vrijeme или kondicional, onda се у francuskom

vrijeme podređene rečenice slaže s vremenom glavne, te se u podređenoj, drugačije nego u hrv.-srp., upotrebljava: (...)

Je désirerais qu'il vînt. J'aurais désiré qu'il vînt.

(...) Bilješka. *Je voulais qu'il vienne.* Htio sam da dođe.

U običnom se govoru i iza prošlih vremena u konjuktivnim rečenicama upotrebljava samo prezent, a ne imperfekt. Sada se takav prezent može i pisati“ (ADAMOVIĆ 1926: 226).

Други део овог излагања представљао је новитет ког, на пример, није било у чувеној Дисушеовој школској граматици (DISUŠE 1925: 224), у чијем 21. издању је наведено да је субјунктив презента дозвољен само у случајевима када је кондиционал у главној реченици. Иста напомена се налази и у познатој француској граматици намењеној ученицима немачких школа (BAUMGARTNER 1929: 143).

2.1.1.д. Милан Шаре, београдски професор и аутор више уџбеника француског језика између два светска рата, прво је објавио граматику француског језика за све разреде средњих школа, чији је садржај касније подељен у две књиге, за нижи и виши циклус. За потребе овог рада односно због исцрпности и адекватног компаративног приступа, у корпус је уврштена грамика за виши циклус (1933). Шаре је излагао слично Адамовићу, упоређујући француска глаголска времена и начине са српско-хрватским. Такође је давао детаљна објашњења употребе имперфекта у писаном и говорном француском језику:

„Од четири времена савезног начина у обичном говору употребљавају се само савезни начин садашњег и прошлог времена, док се друга два, пређашњег несвршеног и давно прошлог времена, употребљавају још само у књижевном језику, а у обичном говору замењују их прва два. (...) Ова замена почела је да се све више осећа и код модерних писаца“ (ŠARE 1933: 64).

Треба навести чињеницу да су француски граматичари класификовали кондиционал у групу прошлих времена која захтевају слагање времена, а та његова карактеристика потиче из латинског језика у ком је грађен са индикативом имперфекта флагола *avoir* (DOZA 1937: 106).

2.1.1.ђ. Француска грамика за све разреде средњих школа (1937) Радоја Кнежевића, некадашњег француског ђака и потоњег београдског средњошколског наставника, била је својевремено изузетно цењена (STIKIĆ 2016). Кнежевић је излагао скоро на исти начин као претходни аутори:

„Ако је глагол главне реченице у неком прошлом времену или кондиционалу, у споредној реченици се садашња и будућа радња казују имперфектом, а прошла радња (...):

Je voulais qu'il sût tout. Hteo sam da on zna sve.

Je voulais qu'il chantât. Hteo sam da on peva.

Je n'ai pas crû qu'il vînt aujourd'hui. Nisam verovao da će on doći danas.

(KNEŽEVIĆ 1937: 164)

Кнежевић је дефиницији придружио једну доста исцрпну напомену, коју анализирамо у следећем сегменту рада.

2.1.2. Експликативне напомене

Три аутора граматика намењених превасходно вишим разредима, односно вишем средњошколском циклусу, укључили су у излагање детаљна објашњења проблематике употребе субјунктива имперфекта. Реч је о напоменама датим најчешће у дну странице, као информативни и експликативни додатак.

2.1.2.a. Адамовићева напомена је имала више карактер истицања, јер се аутор фокусирао на утисак који је употреба имперфекта остављала код саговорника:

„*Dis laissassiez et tu passeras.* (Gyp).

Ispravak od šale; jer tako se ne govori, ali pravilo traži da se tako piše, pa neki Francuzi misle da tako treba i govoriti, premda osjećaju da su ti oblici imperfekta konjunktiva neskladni, pa ih stoga i rijetko upotrebljavaju“ (ADAMOVIĆ 1926: 227).

На први поглед је овакво тумачење упућивало на једну забавну ситуацију, али је њена суштинска порука препоручивала, уствари, врло пажљиву употребу субјунктива имперфекта како би се избегли нежељени комуникацијски моменти.

2.1.2.b. Милан Шаре је дао напомену која је била заснована на ставу тадашњих француских граматичара. Мада је дужином и експликативношћу превазилазила ниво знања француског језика прописаног наставним програмом, она је истовремено била веома корисна, поготово што је узела у обзир логику. Шаре је, наиме, подржао констатацију Леона Кледа (Léon Clédat), аутора чувеног дела *Grammaire raisonnée de la langue française*, о томе да граматичари не могу ништа да учине против језичких промена које сам народ ствара, те да таква дуготрајна употреба мења правила. У вези са тим је важно да се та промена не супротставља логици; на пример, значење „*Je voulais qu'il vienne le lendemain*“ је исто тако јасно као „*Je voulais qu'il vînt le lendemain*“. Има више логике да се футур у прошлости исказе презентом уместо имперфектом. Шаре је споменуо и случајеве када језичке промене нису засноване на логици, односно када је немогуће заменити *susse* обликом *sache* у реченици „*Croyez-vous que je ne **susse** pas **hier** ce que vous vouliez faire*“. При томе је занимљива чињеница да ће народ пре жртвовати правило о употреби субјунктива како би избегао имперфекат, тако да би, мада неправилна, наведена реченица гласила: „*Croyez-vous que je ne **savais** pas **hier** ce que vous vouliez faire*“ (ŠARE 1933: 64). Садржај ове напомене је, у сваком случају, задирао у суштину датог граматичког феномена нарочито важног и занимљивог на универзитетском нивоу учења и проучавања француског језика. То је, на пример, случај у граматици Француске академије, чији су аутори инсистирали на нијансама нарочитог значења субјунктива имперфекта зависног од индикатива презента (AKADEMI 1932: 220).

2.1.2.v. Када је реч о карактеристикама напомена у француској граматици Радоја Кнежевића, оне су биле ограничене на обавештења неопходна ученицима вишег циклуса, али без разматрања која би дубље задирала у дух француског језика:

„Napomena. – U govornom jeziku se sve češće umesto imperfekta sibžonktiva upotrebljava prezent sibžonktiva. Naročito se izbegava imperfekt glagola I vrste (na ass.), sem 3. lica jednine. Nastupila je izvesna arhaizacija, zastarevanje toga vremena. U govornom jeziku čuje se ovako: *Il voulait **que je sache** tout*. Hteo je da znam sve. (Umesto «que je

susse»). - *Je voudrais que tu chantes*. Нтео биh да ти певаš. (Umesto «que tu chantasses») (KNEŽEVIĆ 1937: 164).

Овакав приступ је очигледно био прагматичан, јер је аутор водио рачуна о томе да прикаже језичка средства која су употребљавана у реалним ситуацијама комуникације, а што је ученике као будуће учеснике у комуникативним чиновима оспособљавало за адекватну усмену и писану комуникацију.

3. Закључна разматрања

Аутори анализираних школских граматика су пренели лингвистичка знања на мање-више коректан начин и у задовољавајућој мери. Неопходна дистинкција између писаног и говорног француског језика је, са опште тачке гледишта, била адекватно истакнута, нарочито питање нестајања већине облика имперфекта из говорног језика. Поједини аутори, превасходно они који су припремили граматике за виши средњошколски циклус, размотрили су дати граматички феномен у напоменама датим у дну странице, у оквиру којих су објаснили различите аспекте употребе субјунктива имперфекта, почевши од могућих тешкоћа током усмене комуникације, до чисто лингвистичких и филозофских тумачења. Анализирани сегменти су одражавали период нестајања субјунктива имперфекта из говорног језика, док о тадашњем писаном језику има ретких сведочанстава у граматикама Јулија Адамовића и Десанке Вујатовић. Међутим, хрватски аутор није прецизирао област у оквиру које се толерише замењивање имперфекта презентом, а српска ауторка није навела дистинкцију између службене и приватне кореспонденције. С друге стране, поједини облици субјунктива презента су још увек употребљавани у тадашњем говорном француском језику, пре свега глагол у 3. лицу сингулара који се не завршава консонантом, а што су само ретки аутори граматика истакли. Када је реч о детаљним информацијама које се односе на субјунктив имперфекта, узрок релативно различитих приступа аутора је двострук. Први је узраст ученика, полазника нижег средњошколског циклуса, који су били почетници у француском језику, и којима је требало пренети само основе у вези са грађењем и употребом субјунктива. Други узрок, за који претпостављамо да је имао нешто већи утицај, а који смо представили у уводном делу рада, јесте однос између стварне лингвистичке ситуације и граматичких норми, спорадично неусклађених, којих су се придржавале француске просветне власти и ауторитети. Не залазећи још дубље у проблематику литературе коју су консултовали југословенски аутори граматика, можемо закључити да је реч о једном транзицијском периоду субјунктива имперфекта, нарочито у домену писаног француског језика. Таква, релативно комплексна лингвистичка ситуација није могла бити транспонована без одређених дидактичких колебања односно варијација.

Цитирана литература

ADAMOVIĆ 1926: ADAMOVIĆ, Julije. *Francuska gramatika za više razrede srednjih škola s primjerima za vežbanje. Grammaire française, cours supérieur*. Osmo dotjerano izdanje - Huitième édition. Zagreb: Narodna knjižnica, 1926.

- AKADEMI 1932: ACADÉMIE FRANÇAISE. *Grammaire de l'Académie française*. Paris: Firmin-Didot et Cie, 1932.
- BAUMGARTNER 1929: BAUMGARTNER, Andreas. *Grammaire française (Französische grammatik für mittelschulen)*. 13 verbesserte Auflage. Zürich und Leipzig: Orell Füssli Verlag, 1929.
- BERTON 1928: BERTHON, Henry Edward. *Grammaire française à l'usage des élèves anglais*. London & Toronto: J. M. Dent & Sons Limited, 1928.
- BOŠ 1928: BAUCHE, Henri. *Le langage populaire* (Grammaire, syntaxe et dictionnaire du français tel qu'on le parle dans le peuple de Paris, avec tous les termes de l'argot usuel). 2nde édition, Paris: Payot, 1928.
- BRAŠE, DISUŠE 1901: BRACHET, Auguste et Jean DUSSOUCHET. *Grammaire française complète* (à l'usage de l'enseignement secondaire des jeunes filles de l'enseignement moderne et de l'enseignement primaire supérieur). 9e édition refondue. Paris: Librairie Hachette et Ce, 1901.
- BRINO 1936: BRUNOT, Ferdinand. *La Pensée et la Langue : méthode, principes et plan d'une théorie nouvelle du langage appliquée au français*. 3e édition. Paris: Masson et Ce, 1936.
- DISUŠE 1925: DUSSOUCHET, Jean. *Cours primaire de Grammaire Française (Cours moyen Certificat d'études)*. 21e édition. Paris: Librairie Hachette, 1925.
- DOZA 1937: DAUZAT, Albert. „Le fléchissement du passé simple et de l'imparfait du subjonctif”. *Le Français moderne*, 2 (1937): 97-112.
- GUGENEM 1934: GOUGENHEIM, Georges. „La syntaxe moderne”. *Le Français moderne*, 1 (1934): 33-56.
- HAMEL, ŠNEGANS 1910: HAMEL, A. et V. SCHNEEGANS. *Grammaire classique de la Langue française (Cours supérieur)*. Paris: Eug. Delalain, 1910.
- ILMAN 1938: ULMANN, Étienne. „Le passé défini et l'imparfait du subjonctif dans le théâtre contemporain”. *Le Français moderne*, 4 (1938): 347-358.
- KLEDA 1905: CLÉDAT, Léon. *Nouvelle grammaire historique du français*. 3e édition revue et corrigée. Paris: Garnier Frères, 1905.
- KNEŽEVIĆ 1937: KNEŽEVIĆ, Radoje. *Francuska gramatika za srednje škole*. Beograd: Kreditna i pripomoćna zadruga Profesorskog društva, 1937.
- MILON 1936: MILLON, Ch. „Le passé simple chez les romanciers et les dramaturges”. *Le Français moderne*, 3 (1936): 239-248.
- MINISTARSTVO 1920: Ministarstvo prosvete Kraljevine SHS. *Srednjoškolski zbornik II*. Beograd, 1920. [orig.] Министарство просвете Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Средњошколски зборник II. Београд, 1920.
- MINISTARSTVO 1923: Ministarstvo prosvete Kraljevine SHS. *Srednjoškolski zbornik III*. Beograd, 1923. [orig.] Министарство просвете Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Средњошколски зборник III. Београд, 1923.
- MINISTARSTVO 1927: Ministarstvo prosvete Kraljevine SHS. *Srednjoškolski zbornik IV*. Beograd, 1927. [orig.] Министарство просвете Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Средњошколски зборник IV. Београд, 1927.
- PELA 2003: PELLAT, Jean-Christoph. „Les domaines de la description grammaticale”. *Le français aujourd'hui*, t. 2, 141 (2003): 36-43. <https://doi.org/10.3917/lfa.141.0036>
- POPOVIĆ 1928: POPOVIĆ, Metodije. *Francuska gramatika za niže razrede srednjih škola*. Beograd: Knjižarnica Svetozara Milojevića i Pavlovića, 1928. [orig.] ПОПОВИЋ, Методије. Француска граматика за ниже разредe средњих школа. Београд: Књижарница Светозара Милојевића и Павловића, 1928.
- STIKIĆ 2012: STIKIĆ, Biljana. *Usvajanje stranog jezika u specifičnom kontekstu: francuski jezik i*

Srbi u Prvom svetskom ratu. Novi Sad: Akademska knjiga, 2012.

STIKIĆ 2016: STIKIĆ, Biljana. *Nastava francuskog jezika u Srbiji između dva svetska rata: didaktičko-metodički aspekt*. Novi Sad: Scienticum autorsko izdanje, 2016. [orig.] СТИКИЋ, Биљана. Настава француског језика у Србији између два светска рата: дидактичко-методички аспект. Нови Сад: Scienticum ауторско издање, 2016.

ŠARE 1933: ŠARE, Milan. *Francuska gramatika: sintaksa i analiza za više razrede srednjih škola*. 3. izdanje. Beograd: Francusko-srpska knjižara A.M. Popović, 1933. [orig.] ШАРЕ, Милан. Француска граматика: синтакса и анализа за више разреде средњих школа. 3. издање. Београд: Француско-српска књижара А.М. Поповић, 1933.

ŠTURM 1930: ŠTURM, Fran. *Francoska vadnica, drugi letnik*. Druga izdaja. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1930.

VUJATOVIĆ 1939: VUJATOVIĆ, Desanka. *Francuska gramatika za niže razrede srednjih škola*. Beograd: Zadruga Profesorskog društva, 1939. [orig.] ВУЈАТОВИЋ, Десанка. Француска граматика за ниже разреде средњих школа. Београд: Задруга Професорског друштва, 1939.

VINKLER 1912: WINKLER, Émile. *La doctrine grammaticale française d'après Maupas et Oudin*. Halle: Verlag Max Niemeyer, 1912.

Biljana Stikić

LE SAVOIR SAVANT ET LE SAVOIR ENSEIGNÉ DANS L'APPRENTISSAGE DU FRANÇAIS EN YOUGOSLAVIE : IMPARFAIT DU SUBJONCTIF DANS LES GRAMMAIRES PÉDAGOGIQUES (1920-1939)

L'article porte sur la problématique de la disparition de l'imparfait du subjonctif, ainsi que sur la transposition didactique de ce phénomène dans les grammaires pédagogiques du français utilisées dans l'enseignement secondaire yougoslave entre deux guerres mondiales. La première partie de l'article concerne l'état des choses constaté par les linguistes français les plus estimés à l'époque, tels que Brunot, Dauzat, Clédat et Gougenheim, ainsi que l'attitude des autorités éducatives françaises à l'égard de l'emploi de l'imparfait du subjonctif. La seconde partie de cette étude appartient à l'analyse comparative des grammaires pédagogiques yougoslaves qui, à l'époque, étaient pourtant considérées comme manuels secondaires par rapport aux livres de lecture française. La transposition du savoir savant en question a été réalisée dans le cadre de définitions à savoir des phrases introductives explicatives sur la concordance des temps, lorsque le verbe de la principale était au passé. Ces définitions sont toujours suivies d'exemples d'illustration, et parfois reflètent une approche comparative vu la langue maternelle des élèves. Les auteurs yougoslaves introduisaient souvent des remarques complémentaires en tant qu'explications relatives à la langue française parlée et à l'emploi du présent du subjonctif au lieu de l'imparfait, toléré aussi en langue écrite. On peut conclure que la transposition du savoir savant était plus ou moins correcte et suffisante, notamment dans les cas où l'on soulignait des difficultés dans la communication orale entraînées par l'emploi de l'imparfait du subjonctif. Aussi, un tel phénomène linguistique ne pouvait pas être transposé sans une certaine hésitation didactique.

Mots-clés : imparfait du subjonctif, grammaires, transposition didactique